

Η επιρροή της ελληνικής γλώσσας στις προτάσεις
για τον εγγραμματισμό των Βλάχων στο μεταίχμιο
του 18ου και 19ου αιώνα

Δημήτρης Γαργάλας

Καθηγητής φιλόλογος Δ.Ε. (16ο ΓΕΛ Θεσσαλονίκης)
Μεταπτυχιακός φοιτητής Ιστορικής και Βαλκανικής Γλωσσολογίας
(Φιλολογίας ΑΠΘ)
dgarg@sch.gr

Abstract

From 1770 to 1813 some Vlach authors were pioneered by publishing their proposals for literacy of Vlach people, and, at the same time, they codified the Vlach language, with the Greek or the Latin alphabet. This paper focuses on the influence of the Greek language on these proposals, as it is reflected in the way every author confronted the Greek language, from the complete respect for it in the books published in the Ottoman Empire, to the complete depreciation of it in Central Europe.

Keywords: *Lingua franca, Moschopolis, Greek loans, Central Europe, Language Prestige, Language Devaluation.*

Η ελληνική γλώσσα στα Βαλκάνια

Στα Βαλκάνια η ακτινοβολία του ελληνικού πολιτισμού προσέδιδε αναμφισβήτητο κύρος στην ελληνική γλώσσα, η πολιτισμική ηγεμονία της οποίας ήταν φανερή σε πολλούς τομείς. Η χρήση της στον χώρο του πολιτισμού και των επιστημών, της Εκπαίδευσης και του εμπορίου, την είχε καταστήσει *lingua franca*, και, κατά συνέπεια, απαραίτητη προϋπόθεση για σταδιοδρομία σε οποιονδήποτε τομέα. Η ελληνική ήταν, επίσης, η γλώσσα της Ανατολικής Εκκλησίας, ως γλώσσα της Βίβλου και της θείας λειτουργίας, όπως η λατινική ήταν, αντίστοιχα, η γλώσσα της Καθολικής Εκκλησίας (Κωνσταντακοπούλου, 1988: 48, *passim*).

Θ. Καβαλλιώτης και Δ. Μοσχοπολίτης

Οι Θ. Καβαλλιώτης και Δ. Μοσχοπολίτης, ιερωμένοι και δάσκαλοι από τη Μοσχόπολη, δημοσίευσαν ένα τρίγλωσσο λεξικό ο πρώτος (: ελληνικά, βλάχικα, αλβανίτικα), την *Πρωτοπειρία* (1770), και ένα τετράγλωσσο λεξικό ο δεύτερος (επιπλέον, βουλγαρικά), την *Εισαγωγική Διδασκαλία* (1802) [1794], αντίστοιχα.

Και οι δύο λόγιοι αντιμετωπίζουν την ελληνική γλώσσα με απεριορίστο σεβασμό. Καταρχάς, την προτείνουν ως γλώσσα εγγραμματισμού των Βλάχων με εγκατάλειψη της μητρικής, κι έπειτα, κωδικοποιούν τη βλαχική (και την αλβανική και τη βουλγαρική) με το ελληνικό αλφάβητο, φαινομενικά επειδή δεν έχουν άλλη επιλογή, μιας και αυτό ήταν το γνωστό αλφάβητο τότε στην περιοχή, αλλά στην πραγματικότητα ο στόχος τους είναι η γλωσσική αφομοίωση των νεαρών Βλάχων, Αλβανών και Βουλγάρων (Κωνσταντακοπούλου, 1988. Σιώκης, 2002. Kahl, 2009: 102-103).

Εκτός από την επιλογή του αλφαβήτου, παρατηρούμε ότι οι βλαχικές λέξεις ορθογραφούνται και τονίζονται, με τρόπο που να είναι εμφανής η ελληνική τους προέλευση, και στον Καβαλλιώτη, π.χ. *εἰρήνη* (:ειρήνη, σ. 23¹), *παιδεμό* (: βάσανος, σ. 17), *στερεωσίτου* (: βέβαιος, σ. 17), αλλά και στον Δ. Μοσχοπολίτη, π.χ. *ἀνατολίε* (: ανατολή, σ. 6), *πρώτλου* (: το πρώτο, σ. 10), *πράγμα* το οποίο συνιστά, επίσης, ένδειξη σεβασμού προς την ελληνική γλώσσα.

¹ Οι παραπομπές αναφέρονται στα οικεία έργα.

Επιπλέον, και οι δυο συγγραφείς αδιαφορούν για την απόδοση όλων των φωνημάτων της βλαχικής, εκφράζοντας έτσι έμμεσα την απαξίωσή τους για τη μητρική τους γλώσσα. Λόγου χάριν, δεν κάνουν τη διάκριση ανάμεσα στα δύο *ου*, το /u/ και το ημίφωνο /^u/, π.χ. στον Καβαλλιώτη συναντάμε τύπους σαν το *φούρου*² [fúru^u] (: κλέπτω, σ. 30), *ούνου* [únu^u] (: ένας, σ. 23), *όμου* [óm^u] (: άνθρωπος, σ. 25), *φούσου* [fús^u] (: αδράχτι, σ. 14), και στον Δ. Μοσχοπολίτη *αρούκου* [arúk^u] (: ρίχνω, σ. 10), κλπ. Ακόμη, δεν γίνεται διάκριση ούτε ανάμεσα στα δύο επίμαχα φωνήματα, το /ə/ και το /ɛ/, τα οποία αποδίδονται αδιακρίτως με ένα γράφημα, το <α>, με αποτέλεσμα να βρίσκουμε στον Καβαλλιώτη τύπους σαν το *μάνα* [mɛnə] (: χέρι, σ. 56), και στον Δ. Μοσχοπολίτη σαν το *πλάγκου* [plɛŋgu] (: κλαίνε, σ. 9), *καύτα* [káftə] (: γυρεύουν, σ. 9), κλπ. Η ύπαρξη, ωστόσο, του φωνήματος /ɛ/ στον Καβαλλιώτη αμφισβητείται (Μπέης και Δασούλας, 2017: 55). Επιπλέον, ο Καβαλλιώτης δεν σημειώνει ούτε τις διφθόγγους, π.χ. *νοάπτε* (: νύχτα, σ. 39), *μοάλε* (: απαλός, σ. 15), *σιάο* (: άστρον, σ. 16), κλπ.

Εντύπωση προκαλεί και η λημματογράφηση των ελληνικών δανείων της βλαχικής στον Καβαλλιώτη, π.χ. *ιστορίε*³ (σ. 26), *αλήθχε* (σ. 14), *δάσκαλου* (σ. 21), *δοκιμίε* (σ. 22), κλπ., τα οποία αποτελούν το 1/3 του συνόλου των λημμάτων του λεξικού (363 στα 1170 λήμματα,⁴ δηλαδή ποσοστό 31,6 %), επειδή θα μπορούσαν να παραλειφθούν ως αυτονόητα, και τα οποία μπορούν να δικαιολογηθούν μόνο ως προπαγανδιστικό υλικό, προκειμένου να εμφανιστεί δηλαδή στον αναγνώστη η πληθώρα των ελληνικών δανείων ως μία ακόμα απόδειξη της ανωτερότητας της ελληνικής γλώσσας σε σχέση με τη βλαχική. Από την άλλη μεριά, στο λεξικό του Δανιήλ Μοσχοπολίτη μόλις 100 από τις 800 λέξεις αποτελούν ελληνικά δάνεια, πράγμα το οποίο ίσως σημαίνει ότι ο Δανιήλ είχε αντιληφθεί ότι η

² Και οι τρεις συγγραφείς που χρησιμοποιούν το ελληνικό αλφάβητο (Καβαλλιώτης, Δανιήλ, Ουκούτας), αποδίδουν τα φωνήματα /u/ και /^u/ με το γράφημα <υ>, αρκετά συνηθισμένο την εποχή εκείνη στην ελληνική γλώσσα. Ο Ουκούτας, ωστόσο, το χρησιμοποιεί μόνο για το /u/, ενώ για το /^u/ χρησιμοποιεί το δίγραμμο <ου>.

³ Δεν δίνεται μετάφραση, διότι θεωρείται αυτονόητη.

⁴ Ο αριθμός αυτός αφορά τα ελληνικά λήμματα. Στη βλαχική είναι λίγο λιγότερα, καθώς κάποια επαναλαμβάνονται, αφού μεταφράζουν συνώνυμες λέξεις, π.χ. τα λήμματα «θυμός» και «οργή» αποδίδονται στη βλαχική με την ίδια λέξη: «ναραήρε», το ίδιο «βρόχος» και «θηλιά» αποδίδονται με το «λάτζου», κ.λπ.

συμπερίληψη ελληνικών δανείων της βλαχικής σε ένα λεξικό, το οποίο απευθύνεται σε Βλάχους για εκμάθηση της ελληνικής, είναι άχρηστη.

Επίσης, αν παρατηρήσουμε το βλαχικό κείμενο του Δανιήλ, θα δούμε ότι βρίθκει λαθών και λέξεων ενωμένων χωρίς λόγο (μετρήσαμε πάνω από 150 περιπτώσεις ενωμένων λέξεων σε σύνολο 235 φράσεων και 1072 στίχων), π.χ. *σελᾶ* αντί *σέ λᾶ* (:πλένονται, σ. 22), *μεσκούλάχ* αντί *μέ σκούλάχ* (:σηκώθηκα), *σεσκοῶλα* αντί *σέ σκοῶλα* (:να σηκωθεί, σ. 23), *ῶᾶ* αντί *ὄ ᾶ* (:την έχεις, σ. 24), κλπ., σε σύγκριση με το ελληνικό, το οποίο είναι άψογο. Η προχειρότητα αυτή, αν δεν οφείλεται σε σκοπιμότητα, οφείλεται σε έλλειψη ενδιαφέροντος εκ μέρους του συγγραφέα για διόρθωση.⁵ Εκτός και αν ο Δανιήλ δε γνώριζε βλαχικά, οπότε κατέγραφε τις φράσεις, όπως τις άκουγε από κάποιον μεταφραστή, και, συνεπώς, η ακαταστασία του βλαχικού κειμένου είναι αποτέλεσμα της άγνοιας της μορφολογίας της γλώσσας, αν και ο ίδιος στο 48στιχο ποίημά του αυτοαποκαλείται «μοισιόδαξ», δηλαδή Βλάχος («Ο μοισιόδαξ Δανιήλ ἔντιμος Οἰκονόμος»). Ωστόσο, σε εισαγωγικό σημείωμα ο συγγραφέας δηλώνει: «*Ημπορούσαν δε να διορθωθούν και να έμβουν εις ορθωτέραν τάξιν τα εν αυτώ νοήματα, αν είμεθα ειδήμονες και των εν αυτώ λοιπών διαλέκτων*». Δεν διευκρινίζεται, δηλαδή, αν η βλαχική συμπεριλαμβάνεται στις «λοιπές διαλέκτους», αλλά από τη διατύπωση φαίνεται πολύ πιθανό.

Η σύγχυση επιτείνεται ακόμα περισσότερο από το γεγονός ότι στο λεξικό του Δανιήλ τα γραφήματα <π>, <τ>, <χ> αποδίδουν και τα φωνήματα /p/, /t/, /k/ (κανονικά), αλλά και τα /b/, /d/, /g/, ενώ κάποιες φορές εναλλάσσονται, π.χ. *πετούκλλη* αντί *μπεντούκλλη* (: φείρες, σ. 22), *ἰᾶρπα* αντί *ἰᾶρμπα* (: το χορτάρι, σ. 25), *σέ κάτᾶ* αντί *σέ κάντᾶ* (: να πέσει, σ. 26), *σέ τᾶ* αντί *σέ ντᾶ* (: να δώσει, σ. 26), *κῆνε* (: καλά, σ. 24, αλλά: *γκῆνε*, σ. 3), *κίόσου* (: κάτω, σ. 20, αλλά *γκίόσου*, σ. 12), *καρτύννα* αντί *γκαρντύνα* (: ο κήπος, σ. 13, το β' <ν> εσφαλμένα). Ο Καβαλλιώτης, αντίθετα, σε σύνολο 1170 λέξεων στο τρίγλωσσο λεξικό του, αποδίδει κανονικά τα φωνήματα /b/, /d/,

⁵ Βέβαια, υπάρχει πάντα το ενδεχόμενο τέτοιου είδους ατέλειες να είναι αποτέλεσμα τεχνικών δυσκολιών, π.χ. ο εκδότης να μη γνώριζε τη βλαχική γλώσσα (προφανώς) αλλά την ελληνική, και γι' αυτό να φρόντισε μόνο το ελληνικό κείμενο. Εικάζουμε, δηλαδή, ότι, στην περίπτωση αυτή, το κείμενο, για κάποιο λόγο, δεν επεστράφη στον συγγραφέα για διορθώσεις.

/g/ με τα γραφήματα <μπ>, <ντ>, <γκ>, και μόνο κατ' εξαίρεση σε μία περίπτωση χρησιμοποιεί το <π> αντί του <μπ>: πεντούκλιου (: ψείρα, σ. 58). Η εξαίρεση αυτή ίσως οφείλεται σε απώλεια ηχηρότητας του /b/ λόγω ανομοίωσης ως προς την ηχηρότητα: /b/ - /d/ > /p/ - /d/, /bedúclu/ > /pedúclu/. Και ο Ουκούτας, όχι μόνο χρησιμοποίησε κανονικά τα εν λόγω γραφήματα, αλλά προέβη και σε συγκεκριμένες διευκρινίσεις για τη χρήση τους (και αδικαιολόγητες: δεν είχε κανένα λόγο να εξηγήσει γιατί τα /b/, /d/, /g/ πρέπει να αποδίδονται με τα <μπ>, <ντ>, <γκ>, και όχι με τα <π>, <τ>, <κ>, σσ. 7-8), πράγμα το οποίο οδηγεί στην άποψη ότι γνώριζε την «πρόταση» του Δανιήλ και προσπάθησε να διατυπώσει ξεκάθαρα την ένστασή του. Χωρίς προβλήματα χρησιμοποίησαν τα ανωτέρω γραφήματα και οι Ρώζιας – Μποϊατζής.

Όλα τα παραπάνω θα μπορούσαν να θεωρηθούν απλές συμπτώσεις, αν ο Δανιήλ δεν προπαγάνδιζε αποκάλυπτα και σε όλους τους τόνους την εκμάθηση της ελληνικής σε βάρος της μητρικής γλώσσας, αλλά και την υιοθέτηση της ελληνικής ταυτότητας, σε ένα πολύστιχο ποίημα, το οποίο προηγείται του τετράγλωσσου λεξικού. Ο σεβασμός προς την ελληνική γλώσσα εδώ μετατρέπεται σε θαυμασμό: «*Άλβανοί, Βλάχοι, Βούλγαροι, Άλλόγλωσσοι χαρήτε, /Κ' έτοιμασθήτε όλοι σας, Ρωμαίοι⁶ νά γενήτε. /Βαρβαρικήν αφήνοντες γλώσσαν, φωνήν κ' ήθη, /Οπού στους Άπογόνους σας νά φαίνονται σάν μῦθοι.*»

Σε μια προεπαναστατική εποχή, όταν οι ταυτότητες στα Βαλκάνια ήταν εξαιρετικά ρευστές, και μπορούσε ο καθένας με σχετική ευκολία να υιοθετήσει, είτε την ελληνική μέσω ελληνομάθειας, είτε την τουρκική μέσω εξωμοσίας, οι δύο λόγιοι απευθύνονται σε εθνοτικές ομάδες με ασθενή εθνική συνείδηση, και διατυπώνουν τη θέση τους υπέρ της κυρίαρχης τότε ελληνικής γλώσσας, και υπέρ της ελληνικής ταυτότητας, με ηχηρότατο τρόπο.

Με δέλεαρ την κοινωνική κινητικότητα, μέσω του χτισίματος ενός ελπιδοφόρου, επαγγελματικά και κοινωνικά, μέλλοντος, στο πλαίσιο του ελιτισμού της εποχής, κατά τον οποίο Έλληνας σήμαινε μορφωμένος και πλούσιος, ενώ Βλάχος, Αλβανός και Βούλγαρος, αμόρφωτος και φτωχός

⁶ Εννοεί Έλληνες.

(Stoianovich 1960), οι μοσχοπολίτες ιερωμένοι διεξάγουν έναν αγώνα προπαγάνδας και περιφρούρησης της ελληνικής γλώσσας και της Ορθοδοξίας (η πρώτη ήταν αναγκαίος όρος για την επιβίωση της τελευταίας), σημαντικό φόρος της οποίας υπήρξε εκείνη την εποχή ο Κοσμάς ο Αιτωλός (Μενούνος, 1979), σε μια εξαιρετικά ευαίσθητη περιοχή για τον ελληνισμό, η οποία απειλούνταν από τους εκτεταμένους εκμουςουλμανισμούς αλλά και από την αντίστοιχη κίνηση της Propaganda Fide των μισσιοναρίων της Καθολικής Εκκλησίας (Κεκριδής, 1991: 71-72).

Κωνσταντίνος Ουκούτας

Σε αρκετή απόσταση από τους ανωτέρω διανοουμένους, γεωγραφικά, αλλά κυρίως ιδεολογικά, ο Κ. Ουκούτας, ιερωμένος από τη Μοσχόπολη, ο οποίος τώρα, ως μετανάστης, λειτουργεί σε ναό συμπολιτών του μεταναστών στην Ποσνάνια της Ν. Πρωσίας,⁷ δημοσίευσε στη Βιέννη το 1797 τη «*Νέα Παιδαγωγία*», ένα αλφαβητάρι εκμάθησης της βλαχικής γλώσσας, με συνοδευτικά θεολογικά κείμενα, κατά τη συνήθεια της εποχής, προτείνοντας επαναστατικά, για πρώτη φορά, ως γλώσσα εγγραμματισμού τη βλαχική, αλλά χρησιμοποιώντας το ελληνικό αλφάβητο, το μοναδικό δάνειο από την ελληνική γλώσσα, για το οποίο ο συγγραφέας απολογείται στον πρόλογο, προβάλλοντας τη δικαιολογία ότι όλες οι γλώσσες δανείζονται διάφορα στοιχεία από άλλες.

Η επιρροή της ελληνικής γλώσσας είναι πλέον πολύ μικρή στις επιλογές του Ουκούτα, και αυτό φαίνεται καταρχάς στο ότι, σε αντίθεση με τους Καβαλλιώτη – Δανιήλ, ορθογραφεί τα ελληνικά δάνεια της βλαχικής ανεξάρτητα από την ιστορική (ελληνική) τους ορθογραφία, π.χ. *εφκολήλλ'ε* (:οι ευκολίες, σ. 1), *φότησε* (: φώτιση, σ. 3), *σήμφονε* (:σύμφωνα, σ. 4), *ψηλή* (: ψιλή, σ. 5), κλπ., αφού, πάνω απ' όλα στοχεύει - και τα καταφέρνει- να δημιουργήσει ένα επιφανειακό φωνημικό αλφάβητο, τηρώντας την αρχή της αμφιμονοσημαντότητας⁸

⁷ Σχετικά με την ενσωμάτωση των μοσχοπολιτών μεταναστών στην Κ. Ευρώπη (περίπτωση του Μίσκολτς της Ουγγαρίας), βλ. Καρακώστα (2013).

⁸ Τα συστήματα εκείνα τα οποία αποδίδουν τα φωνήματα μιας γλώσσας ονομάζονται αλφαβητικά (σε αντίθεση με τα σημασιογραφικά, τα οποία με τα γραφήματά τους αποδίδουν, κυρίως, το σημαινόμενο). Αυτά επιδιώκουν να υπάρχει μία

(Παπαναστασίου, 2007: 61-62). Ωστόσο, δεν κάνει καμιά προσπάθεια να αποκρύψει τη σχέση της βλαχικής με την ελληνική, σε αντίθεση με τους Ρώζια – Μποιιάτζη, όπως θα δούμε παρακάτω.

Επιπλέον, ο Ουκούτας, σε αντίθεση με τους προκατόχους του, προτρέπει τον εγγραμματισμό των ομογενών του όχι με την ελληνική αλλά με τη μητρική γλώσσα, στοχεύοντας, προφανώς, σε κάποιας μορφής εθνική συνειδητοποίηση των Βλάχων, δημιουργώντας ένα φωνημικό αλφάβητο, με το οποίο φροντίζει να καλύψει όλα τα φωνήματα της βλαχικής, για τα οποία δίνει διευκρινίσεις για την ορθή χρήση τους, φέροντας παραδείγματα από γλώσσες της περιοχής (Μπέης και Δασούλας, 2017: 54).

Είναι φανερό ότι το αναμφισβήτητα υψηλό κύρος, το οποίο είχε τότε η ελληνική γλώσσα στα Βαλκάνια, στην Κ. Ευρώπη δεν υπάρχει. Εκεί το αντίστοιχο κύρος το έχουν η γερμανική και η λατινική (η τελευταία, βέβαια, στον γραπτό λόγο και στα διάφορα αλφάβητα όλων των ευρωπαϊκών γλωσσών, πλην των σλαβικών, οι οποίες, κατά κανόνα, χρησιμοποιούν το κυριλλικό).

Οι επιλογές του συγγραφέα είναι διαμετρικά αντίθετες, σε σύγκριση με τους Καβαλλιότη – Δανιήλ, καθώς πλέον εκφράζει άλλους σκοπούς και άλλες ανάγκες, που είχαν τότε οι μετανάστες ομογενείς του, οι οποίοι δεν ένιωθαν πια γλωσσική απομόνωση, σε αντίθεση με τους Βλάχους υπηκόους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στο πλαίσιο της προσπάθειας για προσαρμογή στην ξενιτεία με τους καλύτερους δυνατούς όρους, ο μετανάστης αυτονομείται, και διαχειρίζεται ανάλογα και την ταυτότητά του.

Γεώργιος Ρώζιας

Λίγα χρόνια αργότερα, ο Ρώζιας, ένας νεαρός γιατρός από την Πέστη με καταγωγή από τη Μοσχόπολη,⁹ από την οποία είχε φύγει, όταν, σε ηλικία επτά ετών, εστάλη στον θείο του στην Τρανσυλβανία, δημοσίευσε

μονοσήμαντη αντιστοιχία ανάμεσα στο κάθε γράφημα και το κάθε φώνημα (ένα προς ένα), πράγμα το οποίο ονομάζεται αρχή της αμφιμονοσημαντότητας.

⁹ Ο ίδιος στο εξώφυλλο της διδακτορικής του διατριβής αυτοαποκαλείται «Voscopolitanus». Ωστόσο, αλλού αφήνει να εννοηθεί ότι κατάγεται από τα Μπίτολα (Μοναστήρι) ή τα Καϊλάρια (Πτολεμαΐδα).

στην Πέστη το 1808 τις «Εξετάσεις περί των Ρωμαίων¹⁰» και στη Βούδα το 1809 την «Τέχνη της ρωμανικής¹¹ αναγνώσεως». Το πρώτο έργο αναφέρεται, κυρίως, στην ιστορία των Βλάχων, αλλά το δεύτερο αποτελεί μια αρκετά μελετημένη πρόταση για τη γραπτή κωδικοποίηση της βλαχικής με το λατινικό αλφάβητο.

Η ελληνική γλώσσα, πλέον, αντιμετωπίζεται με απαξίωση, αφού υποβαθμίζεται σε ένα απλό εργαλείο διαβίβασης του μηνύματος του συγγραφέα, με ποια γλώσσα πρέπει να εγγραμματοισθούν οι ομογενείς του και με ποιο αλφάβητο, και αυτή, βέβαια, δεν είναι πια η ελληνική αλλά η βλαχική.

Επιπλέον, ο Ρώζιας, ενταγμένος καθώς ήταν στην «Τρανσυλβανική Σχολή» (Kahl 2009: 89), θεωρεί τους άνω του Δουνάβεως Δακορουμάνους, αδελφούς των Βλάχων, και προτείνει, εκτός από το λατινικό αλφάβητο, ενοποίηση της βλαχικής και της δακορουμανικής γλώσσας, με αμοιβαία ανταλλαγή λέξεων, προκειμένου να καλυφθεί το κενό που θα προκύψει από τον καθαρισμό των δύο γλωσσών από τα σλαβικά και τα ελληνικά δάνεια, αντίστοιχα, τα οποία αφθονούν στις δυο γλώσσες (Ρώζιας, 1809, 11 - 13). Σε άλλο σημείο αναφέρει ότι το *filipsescu* 'φιλεύω', πρέπει να αντικατασταθεί, διότι είναι ελληνικό δάνειο (Ρώζιας, 1809, 55).

Στην πρόταση κωδικοποίησης της βλαχικής γλώσσας, ο Ρώζιας αποκρύπτει εντελώς, όχι μόνο το δανεισμένο από την ελληνική λεξιλόγιο, αλλά και οποιαδήποτε άλλη σχέση με την ελληνική. Λόγου χάριν, τα δανεισμένα φωνήματα από την ελληνική /γ/ και /δ/, αποκρύπτονται επίσης, και αποδίδονται από τα γραφήματα <g> και <d>, αντίστοιχα, τα οποία, βέβαια, αποδίδουν και τα φωνήματα /g/ και /d/ (Ρώζιας, 1809, 25 - 33).

Επιπλέον, το ελληνικό κείμενο, ιδιαίτερα της «Τέχνης» (Ρώζιας, 1809), βρίθει γλωσσικών λαθών, τα οποία ο συγγραφέας δεν ενδιαφέρθηκε να διορθώσει. Η απαξιωτική στάση του συγγραφέα προς την ελληνική γλώσσα συμπληρώνεται με ανάλογες αναφορές προς τους Έλληνες, τους οποίους αποκαλεί «Γραικούς».

¹⁰ Ενωσί Βλάχων.

¹¹ Ενωσί βλαχικής.

Μιχαήλ Μποϊατζής

Εμφορούμενος από παρόμοιες ιδέες, ο Μ. Μποϊατζής, δάσκαλος της ελληνικής με καταγωγή από τη Μοσχόπολη, δημοσιεύει τη «Ρωμανική Γραμματική» στη Βιέννη το 1813, στην οποία προτείνει, όχι πια μια ενοποιημένη βλαχική και δαχορουμανική, αλλά μια ξεχωριστή βλαχική γλώσσα.

Η ελληνική γλώσσα δεν ασκεί ούτε εδώ καμία επιρροή. Αυτό φαίνεται ήδη από τον πρόλογο, όπου ο Μποϊατζής αφιερώνει σημαντικό μέρος του στη διαμάχη του με τον Νεόφυτο Δούκα, Έλληνα λόγιο της εποχής, ο οποίος είχε εκφραστεί με εξαιρετικά υποτιμητικό τρόπο για τη βλαχική γλώσσα («γλώσσαν ρυπαράν και αθλίαν», σσ. ια' – ιβ').

Έπειτα, σε ολόκληρη τη μελέτη του ο Μποϊατζής, όπως και ο Ρώζιας, εξαφανίζει συστηματικά στη βλαχική οτιδήποτε θυμίζει ελληνική γλώσσα. Αρχής γενομένης από τη Φωνολογία, δεν αποδίδει ούτε αυτός με ξεχωριστά γραφήματα τα ελληνικής προέλευσης φωνήματα /γ/ και /δ/, αλλά τα συγχωνεύει και αυτός μαζί με τα φωνήματα /g/ και /d/, στα γραφήματα <g> και <d>, αντίστοιχα, κάνοντας, ωστόσο, σχετική αναφορά για τη χρήση τους στα ελληνικά δάνεια, κατά την περιγραφή τους (σσ. 2-7).

Μεγαλύτερη εντύπωση, όμως, προκαλεί η εξαφάνιση της πληθώρας των ελληνικών δανείων της βλαχικής στον τομέα του λεξιλογίου, και η αντικατάστασή τους με νεολογισμούς από τη λατινική και τις ρωμανικές γλώσσες. Σε ένα βιβλίο 228 σελίδων, 83 από τις οποίες περιλαμβάνουν μόνο κείμενα, ενώ θα έπρεπε οι μισές τουλάχιστον λέξεις να είναι ελληνικά δάνεια, σύμφωνα με το λεξικό του Νικολαΐδη (Νικολαΐδης, 1909), με έκπληξη παρατηρούμε ότι αυτά είναι τόσο σπάνια, ώστε, αν αφαιρέσουμε τις λέξεις εκείνες, τις οποίες η ελληνική γλώσσα δεν δάνεισε μόνο στη βλαχική, αλλά και σε πολλές άλλες γλώσσες, δηλαδή τα διεθνή δάνεια (π.χ. istorie, σσ. 20-21, 212), αυτές που απομένουν είναι ελάχιστες.

Ο κατάλογος είναι μακροσκελής, γι' αυτό και θα αρκεστούμε σε μερικά μόνο παραδείγματα: studuescu (: σπουδάζω, σ. 208), omoarâ (: να σκοτώσει, σ. 224), felicitu (: ευτυχισμένος, σ. 228), ocazione (: ευκαιρία, σ. 216), examinarea (: η εξέταση, σ. 218), obligatu (:

υποχρεωμένος, σ. 151), politicu (: ευγενικός, σ. 152), resplatescu (: δυσαρεστώ, σ. 154), excusatu (: συγχωρεμένος, σ. 154), shcola¹² (: σχολείο, σ. 166), invectoru (: δάσκαλος, σ. 147), conversacione (: συζήτηση, σ. 147), alegri (: χαρούμενοι, σ. 166), deveru (: στ' αλήθεια, σ. 167), positionile (: οι θέσεις, σ. 167), respunu (: απαντώ, σ. 167), κλπ.

Συμπεράσματα

Εν κατακλείδι, η ελληνική γλώσσα, όπως είδαμε στα πολύγλωσσα λεξικά, αποδεικνύει το αναμφισβήτητα υψηλό κύρος της στα Βαλκάνια, ενώ στην Κ. Ευρώπη χρησιμοποιείται απλώς ως φορέας του μηνύματος ότι οι Βλάχοι πρέπει να την εγκαταλείψουν υπέρ της μητρικής τους γλώσσας (βέβαια, υπάρχουν και εξαιρέσεις, όπως η περίπτωση του Δ. Δάρβαρεως, ο οποίος το 1806 στη Βιέννη συνιστά τα βλαχόπουλα να μαθαίνουν ελληνικά) (Δάρβαρις, 1806: iv).

Με εξαίρεση την περίπτωση του Ουκούτα, τα υπόλοιπα κείμενα είναι όλα, άμεσα ή έμμεσα, προπαγανδιστικά, των Καβαλλιώτη – Δανιήλ υπέρ της ελληνικής, και των Ρώζια – Μποϊατζή υπέρ της βλαχικής, αντίστοιχα.

Η διαφοροποίηση αυτή αντικατοπτρίζει τη ρευστότητα των ταυτοτήτων την εποχή εκείνη, αλλά και τις ταυτοτικές επιλογές, τις οποίες υιοθέτησαν τότε, αλλά και αργότερα, οι Βλάχοι του ελλαδικού χώρου, *mutatis mutandis*, καθώς η συντριπτική πλειονότητα επέλεξε την ελληνική ταυτότητα, ακολουθώντας τη γραμμή των Καβαλλιώτη – Δανιήλ, ενώ κάποιοι, λιγότεροι αριθμητικά, κυρίως όσοι, ύστερα από πολλών δεκαετιών προπαγάνδα του ρουμανικού κράτους, αφού μετανάστευσαν στη Ρουμανία την περίοδο του μεσοπολέμου, επέλεξαν τη ρουμανική ταυτότητα, υιοθετώντας τις απόψεις των Ρώζια – Μποϊατζή,¹³ και,

¹² Η μορφολογική τροποποίηση της λέξης συσκοτίζει την ελληνική της προέλευση. Ο Καβαλλιώτης στο λεξικό του, την ελληνική λέξη *σχολείο*, την αποδίδει στη βλαχική με τη λέξη *σκολείε* (Καβαλλιώτης, 1770, 51).

¹³ Η πρόταση του Μποϊατζή φαινομενικά, κλίνει προς τη βλαχική ταυτότητα, αλλά η βλαχική ταυτότητα περιλαμβάνει και την ελληνική παράδοση, την οποία ο Μποϊατζής εσκεμμένα αποκρύπτει. Η πρότασή του οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια στον δαχορουμανισμό, βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα, αφού η πρότασή

τέλος, κάποιои, ακόμα λιγότεροι, μετά τον 2^ο παγκόσμιο πόλεμο, αυτοπροσδιορίστηκαν ως απλώς «Βλάχοι», κατά την «ουδέτερη» στάση του Ουκούτα (Kahl, 2009: 54-58).

Στα έργα που μελετήσαμε προοικονομούνται με σαφήνεια οι ρίζες ενός μοιραίου και αναπόφευκτου διχασμού στις τάξεις των Βλάχων, ενώ η κλιμάκωση και η έκταση που θα λάμβανε στο μέλλον αυτός, θα εξαρτιόταν από τις πολιτικές αποφάσεις, οι οποίες επρόκειτο να ληφθούν ένθεν κακειθεν του Δουνάβεως.

Βιβλιογραφία

- Δάρβαρις, Δ. (1806). *Γραμματική απλοελληνική*. Βιέννη.
- Καβαλλιώτης, Θ. (1770). *Πρωτοπειρία*. Βενετία.
- Kahl, Th. (2009). *Για την ταυτότητα των Βλάχων*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Καρακώστα, Κ. (2013). *Μοσχοπολιτών Τύχαι/ η ακμή, η παρακμή και η διασπορά των μοσχοπολιτών/ Η κοινότητα του Mis-kolc, Διδακτορική Διατριβή*. Θεσσαλονίκη.
- Κεκρίδης, Ευ. (1991). *Θεόδωρος Αναστασίου Καβαλλιώτης (1718;- 1789), Διδάσκαλος του γένους*. Καβάλα.
- Κουρίλας, Ευ. (1935). *Νέα Ακαδημεία Μοσχοπόλεως. Ο ιδιαίζων αυτής χαρακτήρ και οι ευρύτεροι σκοποί. Η καταγωγή των κουτσοβλάχων και η εγγραμμάτισις της γλώσσης αυτών (Απόσπασμα εκ της ιστορίας της Μοσχοπόλεως)*. Αθήναι.
- Κωνσταντακοπούλου, Αγγ. (1988). *Η ελληνική γλώσσα στα Βαλκάνια (1750 - 1850). Το τετράγλωσσο λεξικό του Δανιήλ Μοσχοπολίτη*. Ιωάννινα.
- Μοσχοπολίτης, Δ. (1802) [1794]. *Εισαγωγική Διδασκαλία*. Χ.τ.
- Μενούνος, Ι. (1979). *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές*. Αθήνα.
- Μπέης, Στ. & Φ. Δασούλας. (2017). Πρόταση για το σύστημα γραφής της βλαχικής γλώσσας, *Γλωσσολογία /Glossologia*, 25: 51-69.
- Μποϊατζής, Μ. (1813). *Γραμματική Ρωμανική*. Βιέννη.

του για την κωδικοποίηση της βλαχικής εμπεριέχει πολλά δακορουμανικά χαρακτηριστικά.

- Νικολαΐδης, Κ. (1909). *Ετυμολογικόν λεξικόν της κουτσοβλαχικής γλώσσης*. Αθήναι.
- Νιτσιακός, Β. (2010). *Στο σύνορο*. Αθήνα: Οδυσσεάς.
- Ουκούτας, Κ. (1797). *Νέα Παιδαγωγία*. Βιέννη.
- Παπαναστασίου, Γ. (2007). *Νεοελληνική ορθογραφία*. Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ.
- Ρώζιας, Γ. (1808). *Εξετάσεις περί των Ρωμαίων*. Πέστη.
- Ρώζιας, Γ. (1809). *Τέχνη της ρωμανικής αναγνώσεως*. Βούδα.
- Σιώκης, Ν. (2002). Η βλαχική γλώσσα και οι προσπάθειες διατήρησής της από τους Βλάχους αποδήμους (τέλη 18ου-τέλη 19ου αιώνα). *Ελιμειακά*, ΜΗ'-ΜΘ': 39-57.
- Azelis, Ag. (1995). Versuche zur Verschriftlichung des Aromunischen um die Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert. *Das achtzehnte Jahrhundert und Österreich, 10. Band*, WUV-Universitätsverlag: Wien.
- Kristophson, J. (1974). *Das Lexikon Tetraglosson des Daniil Moschopolitis*. München.
- Leake, W. M. (1814). *Researches in Greece*. London.
- Papahagi, P. (1909). *Scritori aromâni în secolul al XVIII-lea (Cavalioti-Ucuta-Daniil)*. București.
- Stoianovich, Tr. (1960). The Conquering Balkan Orthodox Merchant, *The Journal of Economic History* vol. 20, is. 2, 234-313, και σε ελληνική μετάφραση: Stoianovich, Tr. (1979). Ο Κατακτητής Ορθόδοξος Βαλκάνιος Έμπορος, στο *Η οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών (15ος - 19ος αι.)*, εισ. - επιμ. Σπ. Ασδραχάς, μτφρ. Ντ. Μαμαρέλη, Αθήνα: Μέλισσα: 287-345.